

Dolaylı Çeviriyi Yeniden Çeviri Olarak Yorumlamak: Berman'ın Çeviri Eleştirisi Modeli Çerçevesinde Hermeneutik Bir Uygulama Olarak Çeviri*

DR. ÖĞR. ÜYESİ **MUAZZEZ USLU****

Öz

Bu çalışma, dolaylı çevirilerin yeniden çevirinin kapsamı dışında tutulmasını sorunsallaştırmayı amaçlamaktadır. Doğrudan olsun ara dilden olsun, belirli bir eserin (yeniden) çevirileri, onun bir kültürden diğerine taşınmasını ve uzun vadede hayatta kalmasını amaçlar. Bu çerçevede, yeniden çeviri hipotezi(1990) ile tanınan Antoine Berman, öngördüğü çeviri döngülerinde, çevirileri doğrudan ya da dolaylı olarak ayırmamaktadır (2009). Bu çalışma da paralel bir biçimde, bir çeviri döngüsünün doğrudan ya da dolaylı çevirilerden oluşabileceği fikrini savunur. Berman, çevirileri ait oldukları tarihsel dönemin ruhu ve koşullarına göre eleştirme çabasıyla iki terimi yöntemsel araç olarak kullanır; "kairos" (1990) - bir çevirinin gerçekleştirilmesi için koşulların uygun olduğu zaman - ve "çevirmenin ufku" (2009) - çevirmenin hissetme, eyleme ve düşünme biçimlerini belirleyen dilsel, edebî, kültürel ve tarihsel parametreler bütünü. Buna ek olarak, çevirmeni sosyo-kültürel parametrelerle sınırlandırılmak yerine, kendi kendini sınırlandırma yetisine sahip bir özne olduğuna dikkat çekerek (Berman, 2009, s. 64), çevirmeni bir hermeneutik uygulayıcısı olarak özerkleştirir ve yüceltir. Ayrıca, eleştirinin, tıpkı yeniden çevirilerin önceki çevirilere dikkat çekmesi gibi, çeviriyi daha görünür kılarak onurlandırdığına işaret eder. Benzer şekilde bu çalışma, çevirinin tarihsel bir bağlama oturtulmasının ve çevirmenin etkin bir özne kabul edilmesinin, eleştirmenin çevirmenle empati kurmasına ve çeviri kararlarının ardındaki sistematiği ve bir eylem olarak çeviriyi bütünsel biçimde kavramasına yardımcı olacak tarzda bir çeviri eleştirisi anlayışının temel taşları olduğunu savunmaktadır. Özetle, yeniden çeviri ve dolaylı çeviri arasında yapılan, çeviri kuramı açısından verimsiz bir tanımsal homojenliğe neden olan yapay ayırım, Berman'ın önerdiği gibi bütünsel bir çeviri eleştirisi yoluyla yöntemsel olarak aşılabilir.

Anahtar sözcükler: dolaylı çeviri, yeniden çeviri, çeviri eleştirisi, hermeneutik

INTERPRETING RELAY TRANSLATION AS RETRANSLATION: TRANSLATION AS
A HERMENEUTIC PRACTICE IN THE FRAME OF BERMAN'S TRANSLATION
CRITICISM MODEL

Abstract

This study intends to problematize the exclusion of relay translations from the scope of retranslation. Whether direct or not, (re)translations of any book aim at its move from one culture to another and its survival in the long run. Accordingly, Antoine Berman, renowned with his so-

* Bu çalışma kısmen, *Indirect Retranslations of Leftist Non-Fiction In Turkish (1921-2016): Actors and Networks* başlıklı yayınlanmamış doktora tez çalışmam (2018) üzerine kurulmuştur ve Türk okurlarla buluşma amacı taşır.

** Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fak. muslu@mu.edu.tr, orcid: 0000-0001-6546-738X

Gönderim tarihi: 10.10.2022

Kabul tarihi: 27.12.2022

called retranslation hypotheses (1990), does not distinguish retranslations as direct or indirect in the translation cycles he anticipates (2009). This study maintains Berman's idea that "a translation cycle" may possibly be composed of translations whether direct or indirect. In an effort to criticize the translations under the historical circumstances and in the psyche of the historical era they are produced, Berman uses two terms heuristically; "kairos"(1990)- a time when conditions are right for the accomplishment of a translation- and "horizon"(2009)- the set of linguistic, literary, cultural and historical parameters that determine the ways of feeling, acting and thinking of the translator. Moreover, by calling attention to the "subjectivity" of the translator with self-limitation rather than restrictions of socio-cultural parameters, he autonomizes and gratifies the translator as a hermeneutical practitioner and indicates how criticism dignifies translation by making it more visible just like retranslations do to previous translations (Berman, 2009). Likewise, this study argues that contextualization of the translation and agency of the translator are the cornerstones of criticism to help the critic empathize with the translator and discover the system behind translation decisions. Thus, this artificial distinction between relay translation and retranslation which causes futility and unrealistic homogeneity could be heuristically surpassed by way of a wholistic translation criticism.

Keywords: relay translation, retranslation, translation criticism, hermeneutics

GİRİŞ

Antoine Berman'ın çeviri eleştirisine giden bir patika diye adlandırdığı çeviri eleştirisi modeli, Octavia Paz ve August Morel tarafından yapılan John Donne'ın "Elegy XIX: To his Mistress Going to Bed" çevirilerine bizzat uyguladığı çeviri eleştirisi modeliyle, okurlara hem çeviri eleştirisi kuramı hem de uygulaması içeren bir eser sunar (2009). İki çevirinin birden aynı eserde çeviri eleştirisine tabi tutulması, Berman'ın sunduğu modeli aynı zamanda bir "yeniden çeviri" eleştirisi modeli yapar. Model, sadece kaynak metinle tek bir çeviri arasında değil, çeviriler arasında da kıyaslamalı bir analiz içerdiğinden yeniden çeviri açısından oldukça verimlidir. Çeviribilimciler tarafından en çok "yeniden çeviri hipotezi" ile tanınan yazarın, bu konuya dair görüşlerini *Towards a Translation Criticism: John Donne* adlı eserinde geliştirmeye devam ettiği görülür. Sözü edilen eserde yazar, kanonik eserlerle bir süre duraklayabilecek tarihsel çeviri döngüleri(cycle) (2009, s. 42) öngörür. Bu döngüleri oluşturan çeviriler, asıl kaynak dillerden ya da dolaylı dillerden yapılmış olabilirler. Yeniden çeviri çoğunlukla asıl kaynak dilden yapılan çevirilerle sınırlandırılıp, ara(dolaylı) dilden yapılan çevirilere bu tanımın içinde yer vermemesine rağmen(Tahir- Gürçağlar, 2009, Paloposky & Koskinen, 2010, Gambier, 1994, Andre, 2009, Dollerup, 2000), bu yeniden çeviri tanımının genişletilmesi gerektiği açıktır. Dolaylı çevirilerin yeniden çeviri olarak ele alınmayışının, çeviri tarihinin bütünlüğünü bozan yapay bir ayırım yarattığı ve çeviri eleştirisi açısından da kısıtlayıcı ve gerçekçi olmayan sınırlar koyduğu ortaya çıkmaktadır (Uslu, 2018, s. 205). Bu makalenin bir diğer amacı da öncelikle Berman'ın pek çok eleştiriye maruz kalan yeniden çeviriye dair fikirlerini farklı bir açıdan tekrar değerlendirmek ve aynı zamanda bir yeniden çeviri eleştirisi yöntemi olan çeviri eleştirisi modelinin alana katkılarını tartışmaktır. Berman çeviri eleştirisine hemeneutik bir

bakış açısından yaklaşır çünkü ona göre çeviri de bir yorumlama ve eleştiri biçimidir. Bu çerçevede, yazarın 1984 yılında yayımlanan ve İngilizceye *The Experience of the Foreign: Culture and Translation in Romantic Germany*(1992) başlığıyla yayımlanan eseri modern hermeneutiğin doğuşuna sahne olan Alman Romantizmine derin bir bakış içerir. Bu nedenle, Schlegel'in eleştiriye yüklediği anlamla paralel biçimde, bir eserin diğer dillerde yaşamını sürdürmesine katkı sağlayıp gençleştiren ve hatta yeniden gündeme getiren bir etkisinin olduğunu savunur(2009, s. 27). Aynı zamanda W. Benjamin(1968) gibi çevirinin edebî bir eserin hayatta kalabilmesine yardım ettiği görüşünü destekler. Çevirmeni bir hermeneutik uygulayıcısı olarak değerlendirdiğinden, eleştirirken bile çevirmenin öznelğine duyduğu saygı ve bir esere karşı olumlu ve övücü yaklaşımı çevirmeni görünür kılar. Hata yakalamaya ve kaynak metinden farklılıklarına odaklanmaktansa, keyfi olamayacakları gerekçesiyle, çeviri kararlarının ardındaki mantığı ve sistematığı çözmeye çalışır (Berman, 2009, s. xiv- 34). Dolayısıyla, Berman'ın modeli, yeniden çevirilerin niteliğini değerlendirmeye yardımcı olabilecek hem makro düzey kültürel ve tarihsel bir yaklaşım, hem de mikro düzey bir dilsel inceleme sunar.

1. BERMAN'IN YENİDEN ÇEVİRİ KURAMINA KISA BİR BAKIŞ VE "KAİROS" KAVRAMI

Berman'ın çeviri eleştirisinin ilk bölümünü oluşturan "Toward a Method"(Bir Yönteme Doğru) bölümü bize söylem çözümlemesine, bir eseri saran dış katmandan yani makro düzeyden başlanmasını önerir gibidir. Bu makro düzey incelemeye verdiği önemin ipuçları, *Palimpsestes* dergisinde yayımlanan "La retraduction comme escape de la traduction" (Retranslation as an Escape from Translation) (1990) başlıklı makalesinde de mevcuttur. Çevirmenin sosyokültürel parametreleri dikkate alarak, çevirinin üretildiği iyi hesaplanmış tarihsel an, yani "kairos"(Berman 1990, s. 2) adını verdiği talihi doğru kullanarak avantaja çevirdiği tarihsel bağlam göz önünde bulundurulmalıdır. Kavram adını Yunan fırsat tanrısı Kairos'tan alır ve kültürel dönemeçlere, toplumsal dönüşüm anlarına işaret eder. Ancak böyle anlarda üretilen çeviriler "muhteşem"(great) çeviriler olabilirler çünkü değişim ve dönüşüm rüzgârını arkalarına alırlar.

Bu çalışmanın asıl konusu Berman'ın çeviri eleştirisi modeli olsa da daha sonradan "yeniden çeviri hipotezi" olarak adlandırılan aslında yeniden çevirinin doğasına dair fikirlerini aktardığı, çeviribilim camiasında yeniden çeviri tartışmalarında çok baskın bir etkisi olmuş, yukarıda adı geçen mütevazı makalesine(1990) değinmeden geçmek olmaz. Bu makale çeviribilimde hipotez olarak adlandırılan tek tartışma olduğundan, makaleye dair geçtiğimiz yıllarda kısır döngülere yol açan, aslen aşılmaya çalışılan çeviribilim ikilemlerinin içine sıkışmış yorumlar üretilmiştir. Makalede yazar ilk çevirilerin eksikliğini ve yetersizliğini(deficiency) belirtse de(Massardier-Kenney, 2015, s. 73), Berman'a göre "tereddüt eden" hatta "kör" ilk çevirilerden sonra daha başarılı yeniden çevirilerin ortaya çıkma olasılığı artar. Ancak bu hipotez Berman *yerlileştirici ilk çevirilerden sonra yabancılaştırıcı yeniden çeviriler* yapılacağını iddia etmişçesine uç bir noktaya taşınmış ve bu yoruma dayanarak eleştirilmiştir (Uslu, 2018, 18). Etnosentrik yaklaşımlara karşı olan eleştirel tavrı ve çeviri etiğine yaptığı vurgu onun adeta çeviride yabancılaştırma yanlısı bir tavır sergilediği izlenimini yaratmıştır. Ancak bu anakronik bir hatadır çünkü Venuti,

Schleiermacher'ın "yabancılaştırıcı" ve "yerleştirici" çeviri stratejilerini *The Translator's Invisibility*(1995) adlı eserinde kavramlaştırmıştır. Venuti'nin çevirisini yaptığı Berman'ın "The Trials of the Foreign"(1985) adlı makalesi, "yabancılaştırma" değil ancak "yabancı" kavramını pek çok açıdan tartıştığından ve eleştirmenleri otomatik bu fikre itmekte etkisinin olduğu aşikârdır. Pek çok çeviribilimcinin Venuti'nin kuramsal yaklaşımının etkisi altında Berman'ı yorumladığı görülür. Berman'ın yeniden çeviri hipotezi adı verilen fikirlerine yöneltilen bir diğer eleştiri ise, hipotezin kendini kanıtlayabilmek için yeterli metodolojik araca sahip olmadığıdır (Deane-Cox, 2014). İşte bu metodolojiyi, yazarın çeviri eleştirisi modelinde bulmak mümkündür. Kanımca bir yazarın tüm eserlerine kendi içlerinde bütünlüğü olan bir bütünce olarak bakmanın gereğini de ortaya çıkarır.

2. BERMAN'IN ÇEVİRİ ELEŞTİRİSİ YAKLAŞIMI VE "ÇEVİRMENİN UFKU"

Berman çeviri eleştirisi yapılırken yapıcı olunması, dayanağı olmayan aceleci çıkarımlara varılmaması, çeviri başarısız bulunsa bile bunun nedenlerine ışık tutulması gerektiğini belirtir. Böylelikle bir yeniden çeviriye neden ihtiyaç duyulduğu açıklığa kavuşacak ve erek dizgede bu yeni çeviriye yer açılacaktır (2009, s. 7). Berman'a göre çeviri kaynak metin için bir lütuftur (2009, s. 75) çünkü fotoğrafik anlamda bir imgeyi görünür yapar ve onu geliştirebilir. Çevirinin kaynak metne karşı farklı bir duruş sergileyebilme ve onu iyileştirebilme kapasitesi olduğunu da belirten yazarın kastettiği; genelde eleştirilerde değinildiği gibi "doğrusal bir gelişim çizgisi izleyip teleolojik bir ülküye ulaşmaya çalışmaktansa" (Tahir Gürçağlar, 2009) yeniden çevirinin kaynak metne ve ilk çevirilere daha fazla görünürlük kazandırması olabilir. Diğer taraftan Alman Romantizmini içselleştirmiş bir filozof olarak düzeltme ve tekrarlarla iyileşme sağlanacağına inanan bir düşünür olduğu da kabul edilmelidir(Bakınız Uslu, 2018).

Daha önceden de belirtildiği gibi yazarın çeviri eleştirisi modeli, yeniden çeviriye dair görüşlerini geliştirmeye devam ettiği ve hermeneutik dönüşünün de etkilerini taşıyan bir mecraya dönüşmüştür. Berman'ın Hans G. Gadamer'in anlama, yorumlama ve çeviriye dair fikirlerinden de esinlendiği açıktır. Berman, Gadamerci bir yaklaşımla, çeviriye doğası gereği anlama ve yorumlama gerektiren bir pratik olarak görür. Ayrıca hermeneutik geleneğe bağlılığından dolayı, onun gibi *hermeneutik bir pratik olarak anlamaya*, ancak tarihsel bir bilinçle gerçekleştirilebilecek bir olgu olarak yaklaşır (Özlem, 2004, s. 39). Radegundis Stolze da bir adım öteye gidip, Gadamer'in anlamayı, yazar ve çevirmenin ufuklarının karşılaştığı bir yeniden yaratma faaliyeti olarak gördüğünü, çevirmenin yorumunun daha sonra kendisini anlayabilecek bir okurla paylaşıldığını belirtir(Stolze, 2002, s.4). Berman'a göre eleştirmen bu ufuklar karşılaşmasını gözlemleyebilecek iyi bir okur olduğundan, çeviri eleştirisi anlayışını bu bağlamda incelemek faydalı olacaktır.

Berman'ın hermeneutik çeviri yaklaşımının en kayda değer katkısı çeviribilim camiasına "ufuk" kavramını tanıtmış olmasıdır. Yazar'ın modern hermeneutikten aldığı kavram; "hayat tecrübesi, eyleme, bir şeyi bağlamından etme ve yeni bir bağlama oturtma"(Berman, 2009, s. 64) gibi hermeneutiğin temel kavramlarıyla açıklanır ve "çevirmenin hissetme, eyleme ve düşünme biçimini etkileyen dilsel, edebî, kültürel ve tarihsel parametreler bütünü"(Berman, 2009, s. 63) olarak ele alınır (Bakınız, Uslu, 2018). Çeviri yazarla çevirinin ufuklarının karşılaştığı bir alandır.

“Ufuklar karşılaşması” kavramını Hans Georg Gadamer(1975)’den alan Berman, aynı zamanda yaşadığı tarihi dönemin koşulları ve edebî geleneklerine göre şekillenen çevirmenin edebî kişiliğine gönderme yapmak için kullanır. İşverenin ufku da aslında çevirmen tarafından metne yansıtılır ve çeviri projesiyle kaynaşır.

Bu bağlamda, bir çeviri projesinin çevirmen üzerinde şekillendirici bir etki de yaratabileceğini ve hatta döneminin normlarıyla kısıtlı kalmayıp onları şekillendirebilecek bir yetisinin de olduğunu söyleyebiliriz. Çevirmenin keyfiyeti (arbitrariness), diğer bir deyişle çeviri kararları alma yetisi sayesinde, Berman’ın tasvir ettiği ideal çevirmen sadece sosyolojik ve ideolojik pozisyonunun ve çeviri normlarının ve dilsel sistemlerin içine sıkışmış bir birey değil etkin bir öznedir (2009, s. 64) ve kendini sınırlama yetisine sahiptir (Berman, 1992, s. 81). Model çevirmenin öznelliğine saygı duyulmasını salık verirken (2009, s. 37), böylelikle tarafsız ya da objektif bir bilimsellik düzeyini aşır hermeneutik anlamda empatik, yani onu kendi koşulları içerisinde hayal edip yapılandırabilen, çevirmenin psikolojik analizini yapmaya gönüllü bir eleştirmen arayışındadır. Bu nedenle Berman’ın çeviri eleştirisinin psikoanalitik ve hermeneutik bir yaklaşımı olduğunu söyleyebiliriz. Aynı zamanda bir yeniden çeviri analizi olacak yapıdadır.¹

Çeviri deneyimler sonucu ortaya çıkmış bir ürün olduğundan, çevirmen kimliğinin incelenmesinde ontolojik bir yapılandırma; yani çevirmenin yaşamının genelinden ve hayata bakışından çıkarılabilecek bir yaklaşım da sunar ki bu anlamda Heidegger felsefesinin sınırlarına dayanır. Berman modelinde bunu belirtmemiş olsa da özkonusu psikoanalitik yöntem için ipuçları pekâlâ yanmetinlerden de toplanabilir. Çeviri projesine ve pozisyonuna dair ayrıntılar içeren ve hem kaynak metin hem de erek metin okumasını etkileyebilecek bir bağlam sağlayan yan metinler, söylem analizi yapmak için kıymetlidir. Nitekim her iki kültürde de okurları en çok etkilemiş alımlama açısından kıymetli başarılı ya da başarısız bölümlerin, “yüzleştirme” adını verdiği kıyaslamalı metin/çeviri analizinde tartışılması bu söylem analizine katkı sağlar.

BermanHenry Meschonnic’in hata yakalamaya dayalı eleştiri anlayışına benzeyen, mikro düzeyde kaynak metinden ayrılan metin parçalarına saplantılı bir biçimde dayalı olan çeviri eleştirisi üslubunu, bu başarısız bulunan bölümler dikkatle saptansa bile uygunsuz bulur(2009, s. 33). Berman’a göre çevirmenin ufku ortaya çıkarılarak, çeviri eserdeki güçlü ya da zayıf sistematige sebep olan çevirmen psikolojisinin ne olduğu saptanmalıdır. Çevirmenin edebî kimliği ve dönemin poetikası ufuk kavramının içinde düşünülebilir. Her ne kadar Berman’ın modelinde yer almasa da yan metin öğelerinin modele eklenmesi de modelin bölümlerini oluşturan çevirmenin ufkunun, çeviri pozisyonunun, çeviri projesinin ve hatta eserin alımlamasına dair detayların ortaya çıkarılmasına katkı sağlayabilir. Ayrıca incelenecek güçsüz ya da başarılı metin

¹Berman'ın modeli dört ana bölümden oluşmaktadır: "Bir Yönteme Doğru" (çeviriyi okuma ve yeniden okuma, kaynak metnin okunması, çevirmen arayışı, çeviri pozisyonu, çeviri projesi, çevirmenin ufku). Bu bölüm, çevirmenin ufkunun arkasındaki göstergeleri/ipuçlarını yani yazarın üslubunu ve bunun çevirilerdeki yansımaları toplamayı amaçlamaktadır ve eleştirel bir söylem analizi gerektirir. İkinci ana bölüm "Çeviri Analizi" (analizin biçimleri, yüzleşme, yüzleşme biçimi ve değerlendirmenin temeli). Bu bölümünde, eleştirmen ilk bölümde keşfedilen göstergeleri takip ederken karşılaştırmalı metin analizini yapar. Ardından son iki bölüm "Alımlama Çeviri" ve "Üretken Eleştiri" gelir (Berman 2009, s.V).

parçalarının saptanmasına da ışık tutabilir ki böylelikle değerlendirmenin dayanağı ortaya çıkarılır.

3. HERMENEUTİK BİR DÖNGÜ OLARAK ÇEVİRİ VE “BILDUNG” (KÜLTÜRLENME) KAVRAMININ ETKİLERİ

Berman çevirinin tamamlanmamışlığına(lacking) inanır (1990, s. 2). Bahsettiği eksiklik ilk anlamda yani çeviride eksik bölümlerin olması manasında ya da metaforik yani yetersiz olması ve hatta başka çevirilere ihtiyaç duyması anlamında da olabilir. Berman'ın çeviri modelini geliştirirken yeniden çeviriye dair fikirlerini olgunlaştırma fırsatı bulduğunu da söyleyebiliriz. Ona göre bir zaman aralığının içinde ilk çevirilerle başlayıp, yeniden çevirilerle devam eden bir çeviriler döngüsü olabilir. Böyle bir döngüsü şu aşamalardan oluşur;

İlk olarak edebî iddiası olmayan cesur bir 'giriş' gelir (genellikle eseri inceleyenlere yöneliktir). Ardından, genellikle kısmi ve bildiğimiz gibi çoğu kusurlu olan edebî olarak iddialı ilk çevirilerin zamanı gelir; daha sonra pek çok yeniden çeviri ve ardından tüm eserin çevirisi gelir. Bu sürece bir eleştirel çalışmalar bütünü eşlik eder, destek verir. Ardından, öne çıkacak ve bazen yeniden çeviri döngüsünü uzun süre durduracak kanonik bir çeviri gelir ya da gelebilir. (Berman, 2009 s. 42)²

Yeniden çeviriler süreci kanonik bir yeniden çeviriyle geçici olarak durduğunda, başka bir yeniden çeviri döngüsü başlayana kadar bir zaman boşluğu olacağını varsayar. Bir bakıma, her bir yeniden çeviri döngüsünün kendi tarihsel dönemi içinde göreceliğini ve kendi içsel dinamikleri olduğunu gözler önüne serer. Bununla birlikte, bir döngünün ne kadar sürebileceğine ya da kanonik bir çevirinin ne zaman ortaya çıkabileceğine dair, araştırmacılar üzerinde herhangi bir koşullanma yaratabilecek bir varsayımda bulunmaz. Hatta muhteşem çeviriler adını verdiği bir çevirinin yapılması da yalnızca bir ihtimaldir. Berman'ın varsaydığı şekilde bir çeviri döngüsünde, yeniden çeviriler önceki çevirilerden haberdar olmaları ve bilinçli olarak görmezlikten gelmedikleri sürece onlardan yararlanma fırsatına sahip olmaları muhtemeldir. Berman'ın yeniden çevirilerde gelişme olacağını varsaymasının nedeni bu olabilir. Bu yorum, Berman'ın kuramını ilerleme odaklı bir tarih modeli gibi göstermekte ve eleştirilere yol açmaktadır (Uslu, 2018, s.28). Bugün yeniden çeviri çalışmalarında bu dizilimin her zaman takip edilip edilmediği sorgulanır. Bir başka deyişle her ayrı örneklem ayrı sonuç verebilir ve kanıtlamak için olduğu gibi çürütmek için de sağlam metodolojik araçlar şarttır. Ancak unutulmaması gerekir ki bu sözde hipotezi çürütecek ya da kanıtlayacak bütüncü çalışmaları yapılsa da tüm edebî sistemi kapsayan bir genelleme yapmak imkânsızdır.

Alman Romantizmini ve bu dönemin filozoflarını yakından incelemiş bir yazar olarak, Berman'ın anlam arayışında bir topluluğun kolektif entelektüel gücüne inanması gayet tabiidir. İlerleme Alman Romantizminde Herder'den beri başat fikirler arasında olmuştur ve daha sonra *Bildung* kavramı ile özdeşleşmiştir. Berman; Humboldt, Hölderlin ve Goethe'in *Bildung*'dan yabancıyla karşılaşp yeni poetik ve teatral metin biçimleri geliştirme ve kültür/egitim almayı kapsar biçimde bahsettiklerini yazar (1992, 13). Kendisi tabiri şöyle açıklar;

² Bu çalışmada yapılan tüm çeviriler aksi belirtilmediği takdirde yazara aittir.

Eğer *Bildung*³, benlikle olan ilişkinin yabancıyla olan ilişki aracılığıyla daha da sağlamlaştığı ve kısır bir şekilde kendi üzerine kapanmaktansa, canlı bir etkileşime geçerek her iki ilişkide de bir denge oluşturduğu bir süreç olarak ele alınırsa, bu ilişkinin bir örneği olan çeviri de aşamalarla, tarihsel dönemler ya da bir kültürün tarihinde sonsuza dek tekrarlanmaya mahkûm anlar ve haller olarak görülebilecek aşamalarla belirlenir(Berman, 1992, s.58).

Kültürlenme olarak çevrilebilecek bir *Bildung* süreci içinde var olmak çoğu zaman çevirmenin özne olarak kendi tercihidir (1992, s. 80). Bu çerçevede, belli bir dönemde birden fazla yeniden çevirinin ortaya çıkması durumunda, yorumcuların kaynak metni daha iyi anlamaya yaklaşımları beklenir, çünkü kaynak metnin anlaşılmasına yardımcı olabilecek bir kültürlenme ortamına girmeleri muhtemeldir. Bu tür kültürlenme çağları kendi zamanlarının ruhunu (the psyche of the era) yansıtır.⁴

4. ÖRNEK ÇEVİRİ DÖNGÜLERİ

Bu noktada, çeviri tarihinden Berman'ın fikirleriyle uyumlu çeviri döngülerine örnek vermek gerekir. Her ne kadar edebiyat eserleri olmasa da aşağıdaki örnekler Berman'ın bir ölçüde de olsa haklılığını açığa çıkarıp, fikirlerinin farklı metin türlerine de uygulanabilirliğini gösterir. Araştırmacısı olduğum, "A Descriptive and Critical Look at Retranslation: Retranslated Works in the Ottoman Empire and the Republic of Turkey" (2013-2016) adlı yeniden çeviriler projesi bu yönde veri ortaya çıkarmıştır⁵. Örneğin, Mustafa Suphi(1921) tarafından Fransızca'dan yapılan *Komünist Manifesto*'nun ilk çevirisi eksik bir çeviri olup, ikinci çevirmen Şefik Hüsnü Değmer(1923) tarafından yapılan yeniden çeviride tamamlandığı genel kabul görür. Ancak söz konusu eserin ilk kanonik çevirisi Mihri Belli tarafından İngilizce'den yapılan ancak Bilim ve Sosyalizm Yayınları'nın sahibi Süleyman Ege'nin adıyla yayımlanan ve davaya konu olan versiyonudur (1968). Diğer yandan Almanca orijinal kaynak metinden yapılan doğrudan çeviriler ancak üçüncü çeviri dalgasında üretilmiştir. Bu çeviriler her ne kadar idialı bir biçimde piyasaya sürülmüş olsa da asıl sol yayınların zirveye çıktığı ikinci çeviri döngüsünün yaşandığı 1960'lar ve 1970'lerde üretilen, yeri oldukça sağlamlaşmış ara dilden çevirilerle çatışmaları çeviri sosyolojisi açısından kayda değer önem taşır. Kısaca, bir çeviri döngüsünün her ne kaynak dilden yapılsa yapılsın aynı söylemin sürdürülmesine ve hatta gençleşmesine vesile olduğu açıktır (Uslu, 2018, ss. 103-120).

Bir diğer örnek de yine Karl Marx'ın *Kapital*'idir (Uslu, 2018, ss. 121-127). Haydar Rıfat(1933), Suphi Nuri İleri(1933) ve Kerim Sadi(1936) özet niteliğinde *Kapital* çevirileri yayımlamış olup, ilk tam çeviri Alaattin Bilgi(1975)'nin İngilizceden yaptığı çeviridir. Bilgi'den önce Mehmet Selik(1966) Almanca'dan ilk cildinin çevirisini yapmış olsa da eser ancak daha sonra Nail Satlıgan(2011)'in ve nikayet Erkin Özalp(2015)'in katkılarıyla bitirilmiş ve üç cilt şeklinde yayımlanmıştır.

³ Vurgu yazara aittir.

⁴ Tabir aslen modern hermenütikçi filozof Wilhelm Dilthey'a (1972) aittir.

⁵ Projenin bir araştırmacısı olarak elde ettiğim verinin geliştirilmiş, sistematik bir dökümünü, sol yazında yeniden çeviriler kataloğu olarak tezimde yer vermiş bulunmaktayım (Daha fazla bilgi için bakınız; Uslu, 2018, ss.229-247).

Son olarak, yine kurmaca dışı bir kitap V. İ. Lenin's *Ne Yapmalı* adlı eseri üzerinde durmak yerinde olacaktır. Eser'in Türkçe'ye anadilden bir çevirisi bulunmamakla birlikte aradilden çevirileri bir çeviri intihali tartışmasıyla 2010 yılında gündeme gelmişlerdir. Daha önce de de belirttiğim gibi (Uslu, 2018, s. 128), Ferit Burak Aydar'ın çevirmenliğini yaptığı Agora yayınlarından çıkan çevirinin, Sol Yayınları'nın 1976 tarihli Fransızcadan yapılmış versionuyla benzerlikler taşıdığı Erkin Özalp tarafından tespit edilmiştir. Suçlamalar kanıtlanmasa da her iki eserin de ara dilden olmasına rağmen, çevirinin sosyo-kültürel dinamikleri açısından ve ideolojik çatışma içerdiğinden önem taşımaktadır. Aydar, hem İngilizce, Almanca ve Fransızca metinlerden, hem de önceki çevirilerden yararlandığını bildirir (Uslu, 2019, 97). Çoklu kaynak metin kullanımını öne çıkaran bu örnekte, üç ayrı ara dilden yapılmış olup, erek dizgede Rusça'dan yapılmış bir çeviri 2010 yılında bulunmamakta idi. Yayımlanmasından yıllar sonra tekrar gündeme gelen Sol yayıları versiyonunun kim tarafından çevrildiği de ayrıca tartışma konusu olmuştur. Sol Yayınları'nın yayıncısı Muzaffer Erdost tarafından M. Kabagil ve Muzaffer Ardos mahlaslarıyla yayımlanan çevirinin aslında Mihri Belli'ye ait olduğu Erdost tarafından açıklanmıştır (Erdost, 2010). Kırk yıllık bir süre zarfında gizli kalan bir gerçek, politik olarak da çok etkin bir özne olan gerçek çevirmenin kimliği, böylelikle ortaya çıkmış, görünür olmuştur. Çeviri okurlarına da aradilden yapılmış olmanın dışında pek çok çeviri olgusunun bu bağlamda tartışılabilceğini göstermiştir.

Burada sözü geçen üç eserin 1960-1970'li yıllarda yapılan çevirileri ideolojik motivasyonla yönetilen bir çeviri hareketinin parçaları olarak ele almakta fayda vardır. Söz konusu zaman aralığında sol söylem bir dönüşüm çizgisine girmiş ve bunun toplumsal yansımaları da gözlemlenmiştir. Bu çevirilerin aradilden, yapılmış olmaları yarattıkları toplumsal değişimi kısıtlamamıştır ve erek dizgede kendi özgün yerlerini almalarını engellememiştir. Yordam Kitap yayınevi, Marx'ın eserlerinin yeniden çevirilerinin asıl kaynak dilden yapılmış olmalarını bir pazar avantajına çevirerek ilk çevirilerle rekabete girse de söz konusu ilk çevirileri yeniden gündeme getirip daha fazla görünürlük kazandırdıkları da söylenebilir (Uslu, 2018, ss. 204-205).

SONUÇ

Bu çalışmada, verimsiz bir yerlileştirme/yabancılaştırma ikilemi düzleminde devam edegelen yeniden çeviriler tartışmasına, yeni ve bütüncül bir Berman okumasıyla, hermeneutik bir bakış açısından yaklaşılabilceği savunulmuştur. Sonradan hipotez olarak değerlendirilen Berman'ın yeniden çeviriye dair görüşlerini paylaştığı makalenin okumaları oldukça dar bir eksene sıkışmış ve hatta yazarın diğer eserleri göz önünde bulundurulmadan tek başına değerlendirilmiştir. Yazarın kendisinin hipotez ileri sürme gibi iddiası olmayıp ne ispatı ne de çürütülmesi metodolojik olarak mümkün görünmeyen sözde hipotez üstüne yapılan yorumlar, yazarın diğer eserlerini gölgede bırakacak kadar büyük bir yer tutmuştur. Bu nedenle yeni bütüncül bir Berman okuması ve yeniden çevirilere başka bir yaklaşım şarttır.

Berman'ın tarihsel bağlamı ve sosyo-kültürel parametreleri ortaya koymak için kullandığı "kairos" kavramı ve "çevirmenin ufku" kavramının ontolojik çağrışımları değerlendirilmiştir. Berman çevirmenin bir etkin özne olarak kimliğini, erek dilde kültürlenmeye olan katkısını ve

dünyaya bakış açısını açığa çıkarmak için kullanılacak psiko-analitik bir kıyaslamalı çeviri metin çözümlemesi yapılmasını önerir. İkinci olarak Berman'ın çeviri döngüsü kavramında herhangi bir ayrıma neden olmayan, çeviri tarihinin devamlılığı açısından suni bir ayrılığa yol açan, asıl kaynak dilden ya da ara dilden yapılan (yeniden) çeviriler ayrımının verimsizliğine işaret edilmiştir. Bu çalışmada, örneklem olarak seçilen üç kitaptan ilk ikisi öncelikle aradilden çevrilip, daha sonra asıl kaynak dilden yapılan çeviriler bu ilk çeviriler ile bir rekabete girmiştir. Üçüncü örnek te ise, asıl kaynak dilden bir çeviri bulunmadığından, aradilden yapılan çeviriler arasında intihal iddiasına dayalı bir çatışma yaşanmış olup tam bir netliğe kavuşmamıştır. Diğer yandan, söz konusu aradilden ilk çevirileri daha sonraki asıl kaynak dilden çevirilerle daha görünür olduğu açıktır. Ayrıca, bu çalışmada Berman'ın modeline hem makro düzeyde çeviri projesinin ve çevirmenin çeviri pozisyonunun detaylarını açığa çıkarabilecek, hem de mikro düzeyde karşılaştırmalı çeviri analizi şeklinde uygulanacak "yüzleştirme"- karşılaştırma için seçilen bölümlere ve eserlerin alımlamasına ışık tutabilecek yanmetinsel analizin eklenmesi önerilmiştir.

Özetlenecek olursa, bu çalışmada, çeviri döngülerinde Berman'ın yer vermediği, çeviri tarihinin devamlılığı açısından suni bir ayrılığa yol açan, asıl kaynak dilden ya da ara dilden yapılan (yeniden) çeviriler ayrımının verimsizliğine işaret edilmiştir. Örneklem olarak seçilen üç kitaptan ilk ikisi, öncelikle aradilden çevrilip sonra asıl kaynak dilden yapılan çevirileri ile bir rekabete girmiştir. Üçüncü kitabın ise, aradilden yapılan çevirileri arasında intihal iddiasına dayalı bir çatışma yaşanmış olup tam bir netliğe kavuşmamıştır. Her üç örnek de çoklu kaynak metin kullanımına örnek teşkil ettiğinden dolayı çeviri kavramının tanımları da belirsizleşmektedir. Diğer yandan, söz konusu aradilden ilk çevirilerin daha sonraki asıl kaynak dilden çevirilerle yeniden görünürlük kazandığı açıktır. Ayrıca, katkıda buldukları söylem alanı, aradilden de olsa asıl kaynak dilden de yeniden çevirilerle gelişmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- André, St. J. (2009). Relay. In M. Baker and G. Saldana (Eds.) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2nd edition, (s. 232-235). London and New York: Routledge.
- Aydar, F. B. (2010). İntihal kolaylık değil, angaryadır, bunu iyi çevirmenler bilir; müfteriler ise herkesi kendi gibi bilir. *Sol defter*. <http://www.soldefter.com/2010/08/11/intihal-kolaylik-degil-angaryadir-bunu-iyi-cevirmenler-bilir/> (son erişim 20.03.13).
- Berman, A. (1990). La retraduction comme espace de la traduction, *Palimpsestes* 4: 1-7.
- Berman, A. (1992). The experience of the foreign: Culture and translation in romantic Germany (S. Heyvaert çev.) Albany, NY: State University of New York Press. (Kaynak eser ilk basım 1884).
- Berman, A. (2000). Translations and the trials of the foreign. L. Venuti (Ed.). M. Baker (advisory Ed.). (L. Venuti, çev.). *Translation studies reader* (s. 284- 297). London and New York: Routledge. (Kaynak eser ilk basım 1985).
- Berman, A. (2009). Towards a translation criticism: John Donne. F. Massardier-Kenney (çev. & yay. haz.). Kent, OH: The Kent State University Press. (Kaynak eser ilk basım 1995).
- Deane-Cox, S. (2014). *Retranslation: translation, literature and reinterpretation*. London: Blumsbury.

- Dollerup, C. (2000). "Relay" and "support" translation. In. Andrew Chesterman, Natividad Gallardo, San Salvador (Eds). *Translation in Context: Selected Contributions from the EST Congress*, Granada 1998. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 17-26.
- Erdost, M. İ. (2010). Muzaffer İlhan Erdost'un 'Ne Yapmalı?' çevirisi üzerine Notları. (posted by Ayşe K. 22 Temmuz 2010). <http://www.haberveriyorum.net/haber/muzaffer-ilhan-erdostun-ne-yapmalı-cevirisi-uzerine-notlari> (son erişim 04.05.16).
- Gambier, Y. (1994). La retraduction, retour et détour. *Meta: Translators' Journal*, 39(3): 413-417.
- Koskinen, K. & Paloposki, O. (2010). Retranslation. In I. Y. Gambier and L. Van Doorslaer (eds.) *Handbook of translation studies* (s. 294-298). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Koskinen, K. & Paloposki, O. (2010). Retranslation in the age of digital reproduction, *Cadernos de Tradução XI* (1), 19-38.
- Massardier-Kenney, F. (2015). Toward a rethinking of retranslation, *Translation Review*, 92(1), 73-85.
- Özlem, D. (2004) *Anlama ve Yorum*. Yay. Haz. A. Kadir Çüçen, Hatice Nur Erkızan, Güçlü Ateşoğlu. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Stolze, Ra. (2002) The Hermeneutic Approach in Translation. *Studia Anglica Posnaniensia: International Review of English Studies*; 1-14.
- Tahir Gürçağlar, Ş. (2009). Retranslation. In M. Baker and G. Saldana (Eds.), *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Routledge, s. 232-235.
- Uslu, M (2018). (In)direct (re)translations of leftist non-fiction in Turkish(1921-2016): Actors and networks. Yayımlanmamış Doktora tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>

BATI

EDEBİYATINDA AKIMLAR

editör
OKTAY YİVLİ

HATİCE FIRAT
YASEMİN MUMCU
OKTAY YİVLİ
OĞUZHAN KARABURGU
BERNA AKYÜZ SİZGEN
NİLÜFER İLHAN

ÜMMÜHAN TOPÇU
SEFA YÜCE
HANİFİ ASLAN
METİN AKYÜZ
MEHMET SÜMER
YAKUP ÖZTÜRK

Prof. Dr. Önder Göçgün

TİYATRO DENEN HAYAT SAHNESİ

PROF. DR. ÖNDER GÖÇGÜN

Türk Tasavvuf Şiiri

AÇIKLAMALI VE YORUMLU ÖRNEKLERLE

MODERN TÜRK EDEBİYATI

editör
OKTAY YİVLİ

MUHARREM DAYANÇ
OKTAY YİVLİ
MACİT BALIK
MAHMUT BABACAN
SEVİM ŞERMET

YASEMİN MUMCU
BEDİA KOÇAKOĞLU
NİLÜFER İLHAN
MAKSUT YİĞİTBAŞ
SELAMİ ALAN

